

УДК 378.22 – 027.562

ВАЛЕНТИНА ОНІПКО

СВІТЛАНА ЯЛАНСЬКА

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ТА МЕТОДИЧНА ГОТОВНІСТЬ УЧИТЕЛІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Стаття присвячена проблемі формування психолого-педагогічної та методичної готовності майбутніх учителів природничих дисциплін до професійної діяльності в умовах профілізації. Розглядається сутність технології формування готовності до зазначеної діяльності. Виявлено міждисциплінарне значення загальнометодичних умінь та навичок, які формуються під час вивчення теоретичних дисциплін, розкрито критерії відбору змісту педагогічної освіти, які забезпечують ефективність технології формування готовності майбутніх учителів до роботи у профільній школі.

***Ключові слова:** підготовка вчителя, природничі дисципліни, профільна школа, готовність педагога до роботи у профільній школі, психологічна готовність, педагогічна готовність, методична готовність.*

Постановка проблеми. Важливою умовою освітніх перетворень України є забезпечення психолого-педагогічних умов, які б сприяли формуванню та розвитку потреб, інтересів, реалізації творчого, інтелектуального духовного потенціалу особистості учня. У розв'язанні цих освітніх завдань окреме місце належить профілізації навчання. Сучасна профільна школа може відбутися тільки за наявності необхідних кадрів, здатних чітко уявляти: зміни в змісті освіти в профільних класах; зміни в освітніх технологіях; критерії якості профільної підготовки школярів тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За результатами аналізу психолого-педагогічних літературних джерел зрозуміло, що достатньо розробленими є питання: обґрунтування змісту диференціації та профілізації навчання у загальноосвітній школі (В. Безпалько, Н. Бібік, А. Бойко, Т. Красікова, Ю. Мальований, О. Савченко, Б. Федоршин,

Н. Шиян та ін.); з'ясування теоретичних та методичних засад професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів (В. Андрущенко, В. Бондар, Ф. Гоноболін, О. Дубасенюк, М. Євтух, І. Зязюн, Н. Кузьміна, О. Кучерявий, В. Семиченко, Г. Троцько, Н. Хміль та ін.); формування готовності майбутніх учителів до педагогічної діяльності (І. Гавриш, О. Гура, Л. Кадченко, Л. Кондрашова, С. Максименко, Р. Нізамов, О. Пелех, В. Щедриков та ін.).

Але особливості підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до діяльності в умовах профільного навчання інтегровано, системно не досліджувалася.

Мета статті. У зв'язку з недостатнім вивченням структури готовності вчителя природничих дисциплін до діяльності в умовах профілізації, з'ясувати її сутність. Обґрунтувати умови ефективного формування психолого-педагогічної та методичної готовності майбутніх учителів природничих дисциплін до роботи у профільній школі.

Виклад основного матеріалу. Сучасна профільна школа може бути ефективною за умови наявності необхідних кадрів, здатних реалізувати програму вивчення профілюючих дисциплін і не перевантажувати навчання зайвими матеріалами, а також надмірними вимогами до вивчення непрофілюючих курсів. На основі теоретичного аналізу проблеми з'ясовано, що під готовністю вчителя до роботи в умовах профільного навчання потрібно розуміти єдність психологічного, педагогічного та предметного забезпечення вимог до тих видів професійної його діяльності, які забезпечать реалізацію і якість профільного навчання [4]. Психологічна готовність до професійної діяльності обов'язково включає готовність до творчості. За В.О. Моляко, творчість розглядається як діяльність, котра сприяє створенню, відкриттю чогось раніше невідомого певній особистості (суб'єктові). Автор визначає п'ять стратегій творчої діяльності, екстраполяція змісту яких на життєвий шлях особистості дозволяє охарактеризувати їх таким чином: стратегія аналогізації пов'язана з використанням уже відомої моделі життєвого шляху чи його частини, що не зводиться до копіювання раніше створеного, припускає внесення нового до аналогу або використання відомої моделі життєвого шляху в інших умовах і по-новому; стратегія комбінування полягає в різних перестановках, зміні життєвих ситуацій, власне комбінуванні окремих компонентів відомих життєвих шляхів; стратегія реконструювання проявляється в побудові життєвого шляху, протилежного раніше відомому; вона пов'язана з пошуком справді іншого, нового – стосується це окремої життєвої ситуації чи життя в цілому. Вона припускає побудову життєвого шляху за «протестним» чи «діалектичним» типом, причому в першому випадку життєвий шлях будується, виходячи із заперечення минулого, відомого, а в другому – реалізується діалектичний принцип подвійного заперечення; універсальна стратегія припускає відносно рівномірне застосування аналогізації, комбінування і реконструювання, причому кожна стратегія стосовно побудови життєвого шляху є паритетною щодо інших; стратегія спонтанних дій, випадкових підстановок здійснюється тоді, коли немає домінуючої стратегії, а пошук здійснюється ніби без плану, без певної логіки, за випадковим орієнтиром чи методом спроб і помилок [2]. Тож майбутній вчитель має бути психологічно готовим до можливого використання будь-якої із стратегій у професійній педагогічній діяльності. Готовність до творчості формується завдяки володінню майбутнім фахівцем творчою компетентністю. Під творчою компетентністю майбутнього вчителя необхідно розглядати найвищий рівень розвитку професійної компетентності, коли особистість здійснює професійну діяльність на творчій основі стабільно і неперервно. Структура розвитку творчої компетентності майбутнього вчителя базується на основних структурних компонентах професійної компетентності: особистісно-розвивальному; діяльнісно-розвивальному; комунікативному; фаховому; опануванні досвіду. Показниками досягнення творчої компетентності є ціннісно-педагогічна, мотиваційна, психолого-педагогічна, організаційна, методична, дидактична, інформаційна компетенції, вербально-комунікативна, невербальна, компетенція самовдосконалення, понятійне та творче мислення [7].

Педагогічну готовність учителя до профільного навчання у зош розглядаємо у змісті готовності до: профільної диференціації предмета; забезпечення наступності між профільним навчанням та професійною підготовкою; реалізації різних форм організації профільного навчання; професійної орієнтації школярів; інтеграції природничонаукових знань. Предметну готовність педагога до профільного навчання у загальноосвітньому навчальному закладі розглядаємо у змісті готовності: забезпечувати фундаментальні знання з предмета; мати відповідний рівень педагогічної культури і професійної компетентності на творчому рівні [3]. У сучасній традиційній системі підготовки вчителів природничих дисциплін спостерігається, з одного боку, дублювання змісту навчання з різних предметів (біології, хімії, основ сільськогосподарського виробництва, природознавства тощо). Так, практично всі методисти навчають на матеріалі свого предмета плануванню уроку, його аналізу, підбору змісту, використанню наочності і технічних засобів навчання, різним формам контролю за навчальною діяльністю учнів, тому загальнометодичним умінням і навичкам доцільно навчати, чітко визначивши міжпредметні зв'язки природничих дисциплін.

З іншого боку, практично не відпрацьовуються дуже багато компетентностей, оскільки для цього не вистачає часу. Наприклад, якщо з біології у присутності методиста за весь період навчання в університеті студент проводить у середньому три пробні уроки, то за цей час його неможливо навчити в ситуації, коли практичне навчання методики біології проводиться незалежно від навчання методики хімії, природознавства, тощо. Така ситуація потребує концентрації зусиль усіх методистів у єдиній системі, на основі змістової взаємодії викладачів. Діяльність учасників освітнього процесу має здійснюватися у визначених напрямках: – узгодження змісту практичних занять у школі в рамках профілю. Практика у школі пов'язується з виконанням студентами певних навчально-професійних завдань. Система таких завдань має бути побудованою так, щоб у процесі підготовки і проведення занять з учнями студенти опановували новий аспект педагогічного досвіду, незалежно від предмета та теми уроку. Це можливо здійснити на основі розробки наскрізної системи навчально-професійних завдань; включення всіх викладачів, які займаються експериментальною роботою, у спільну діяльність з формування професійно важливих компетентностей майбутніх учителів природничих дисциплін; – роботи з координації зусиль викладачів у процесі підготовки; – узгодження загальної стратегії і загальнопедагогічних підходів до підготовки майбутніх фахівців [1,6].

З цією метою використовуються засідання вченої ради факультету, консультаційні наради, постійно діючий семінар для викладачів, що працюють в експериментальних групах, семінар-практикум для вчителів шкіл, які ведуть практику. На семінарах розглядаються питання, пов'язані із загальними підходами до підготовки вчителя природничих дисциплін, координацією зусиль педагогів, розробкою технології освітнього процесу. На консультативних нарадах розглядаються поточні питання організації навчальних занять в експериментальних групах, обговорюються результати навчання і виховання студентів, корекції освітнього процесу, дається інструктаж про порядок проведення тієї або іншої роботи й узгодження зусиль педагогів. Багато наукових педагогічних і природничих проблем носять міждисциплінарний характер, тому їх вивчення необхідно проводити у формі інтегрованих занять, підготовлених спільно декількома викладачами [3,4,5].

Психолого-педагогічну та методичну готовність вчителя до діяльності у профільній школі може забезпечити програма розвитку творчої компетентності майбутніх учителів.

Метою програми є розвиток показників творчої компетентності майбутніх учителів. Завдання програми – це розвиток показників компонентів професійної компетентності: особистісно-розвивального; діяльнісно-розвивального; комунікативного; фахового; компоненту опанування досвіду. Програма передбачає створення спеціального

навчально-виховного середовища у процесі підготовки вчителів у ВНЗ з наступними характеристиками: а) установка на особистісно-розвивальний компонент (ціннісно-педагогічна, мотиваційна компетенції); б) установка на діяльнісно-розвивальний компонент творчої компетентності (психолого-педагогічна, організаційна, методична компетенції); в) формування та розвиток педагогічного спілкування як творчого процесу на основі вербально-комунікативної, вербально-когнітивної компетенції; д) установка на фахове зростання на основі дидактичної, інформаційної компетенції, понятійного мислення; д) поглиблення опанування педагогічного досвіду (розвиток творчого мислення, компетенції самовдосконалення).

Важливою для ефективного впровадження програми є інтеграція психолого-педагогічних засобів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу. Організаційно-методичними умовами сприяння розвитку творчої компетентності майбутніх учителів, які забезпечує програма, є:

організація навчальної діяльності, у ході якої студенти реалізують себе як творчі особистості;

забезпечення конструктивного постійного зворотного зв'язку;

встановлення партнерського педагогічного спілкування;

забезпечення мотивації до дослідницької діяльності, активності та креативності під час занять [7].

Основні психологічні умови розвитку творчої компетентності майбутніх учителів, передбачені програмою, включають: особливості структури педагогічної діяльності; саморегуляцію; педагогічну активність; готовність до професійної творчості.

Розглянемо особливості складових блоків авторської програми.

Блок №1. «Розвиток професійних цінностей і мотивів творчої діяльності» розрахований на розвиток показників особистісно-розвивального компоненту професійної компетентності майбутніх учителів. Його зміст передбачає мотивацію студентів до творчої педагогічної діяльності та розвиток професійних цінностей. Обов'язковим є проведення всіх складових блоку програми, що інтегрують в собі психолого-педагогічні засоби.

Блок №2. «Оволодіння організаційно-методичною базою». Забезпечує розвиток показників діяльнісно-розвивального компоненту професійної компетентності. Формує вміння висловлювати нові, нестандартні ідеї, прагнення використовувати інноваційні засоби, вдало поєднувати логіку з інтуїцією.

Блок №3. «Оволодіння педагогічним спілкуванням» розрахований на розвиток показників комунікативного компоненту професійної компетентності майбутніх учителів. Його зміст спонукає майбутніх учителів до активного педагогічного спілкування, ефективної діалогічної взаємодії.

Блок №4. «Оволодіння змістовими поняттями» Забезпечує розвиток показників фахового компоненту професійної компетентності майбутніх учителів. Його зміст передбачає формування вміння надавати завершеного вигляду своїм ідеям, відстоювати власну думку, наводячи конкретні приклади, систематизувати, узагальнювати матеріал, робити змістовні висновки.

Блок №5. «Набуття досвіду педагогічної діяльності» розрахований на розвиток показників компоненту професійної компетентності опанування досвіду майбутніх учителів. Його зміст спонукає майбутніх учителів чітко формулювати визначення наукових понять, наводити максимальну кількість їх значень, творчо аналізувати зміст предмету, постійно самовдосконалюватися [7].

Розглянемо зміст тренінгової вправи «Поясни поняття».

Мета: створити психологічні умови для розвитку спрямованості майбутніх учителів на предметну (фахову) працю на творчому рівні. Необхідний час: в залежності від педагогічної ситуації.

Матеріали: папір, олівець чи ручка, дошка, крейда.

Вироблення та прийняття правил роботи.

Орієнтовні правила: кожен із учасників висловлює власну думку, наводить приклади із власного досвіду.

Очікування учасників: на папері учасники пишуть свої очікування від тренінгової вправи, зачитують і прикріплюють на плакаті або очікування пишуть на дошці.

Принципи успішної організації тренінгової вправи: активності учасників; мотивації до творчої діяльності; креативності; постійного зворотного зв'язку; активізації дослідницької позиції учасників; оптимізації пізнавальних процесів; партнерського спілкування.

Поясніть, як Ви особисто розумієте біологічні поняття:

мітоз	кінетохор	регенерація
тотипотентність	гамета	хроматида
профаза	еукаріоти	хроматин
цитоскелет	лізосома	пігмент
ендорепродукція	амітоз	кон'югація
кросинговер ядерце	цитозин	
РНК	ДНК	ген
каріотип	ліпіди	аденін
рестриктаза гуанін	ядро	
плазмалема	каріоплазма	каріолема
репродукція спадковість		лептонема

Підведення підсумків. Кожен із учасників висловлює думку про результативність тренінгової вправи щодо особистих очікувань [7].

Для формування психолого-педагогічної, методичної готовності педагога природничих дисциплін до активної професійної діяльності нами розроблено навчальні, навчально-методичні посібники, серед яких рекомендовані Міністерством освіти і науки України (Гриньова М.В., Страшко С.В., Животовська Л.А., Пескун С.П. «Формування мислення підлітків у процесі вивчення зоології», лист № 1/ 11- 1700 від 29.05.2002, Пескун С.П. Розвиток творчості школярів у процесі вивчення курсу «Біологія 10-12». Система «Дидактосервіс», лист № 14/18.2 – 484 від 02.03.2005 Гриньова М. В., Яланська С. П. «Розвиток творчості школярів у процесі вивчення шкільного курсу біології. Система «Дидактосервіс» (лист № 1/11-4919 від 04.04.2014).

Висновки з дослідження й перспективи подальших розвідок із напрямку. Формування готовності майбутнього вчителя природничих дисциплін до профільного навчання старшокласників необхідно розглядати як послідовний і системний процес, що передбачає створення психолого-педагогічних умов для розвитку професійної готовності з урахуванням специфіки майбутньої фахової діяльності. Структуру готовності майбутнього вчителя природничих дисциплін до професійної діяльності, в умовах профільного навчання, ми розглядаємо в єдності психолого-педагогічних та методичних компонентів. Особливості професійної підготовки сучасного вчителя профільної школи, його готовність до виконання відповідних функцій, передбачають оновлення змісту підготовки фахівців з орієнтацією на профільне навчання старшокласників, розробку й реалізацію педагогічних умов, що забезпечують формування у студентів загальнометодичних умінь та навичок шляхом інтеграції загальнонаукових дисциплін, що враховують закономірності педагогічного процесу і розвитку особистості, на яких ґрунтується організація навчання всіх шкільних навчальних дисциплін. Подальшого розвитку та вдосконалення потребує теорія та методика формування кожного з визначених нами компонентів готовності майбутнього вчителя природничих дисциплін до професійної діяльності у профільній школі.

Список використаних джерел

1. Кузьмінський А. І. Педагогіка у запитаннях і відповідях : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання, 2006. – 311 с.
2. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості / В. О. Моляко // Обдарована дитина. – 2004. – № 6. – С. 2–9.
3. Огнев'юк В. О. Профільна школа в категоріях цілей і цінностей освіти. Профільне навчання: Теорія і практика / В. О. Огнев'юк // Збірник наук. праць за матеріалами методолог. семінару АПН України. – К., 2006. – С. 15–22.
4. Пакуш М. А. Критерії готовності вчителя до профільного навчання фізики : метод. реком. / М. А. Пакуш. – Львів : Спом, 2004. – 16 с.
5. Решетников П. Е. Нетрадиционная технологическая система подготовка учителей : Рождения мастера : кн. для преподават. высш и средн. пед. учеб. заведений / П. Е. Решетников. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 304 с. – (Педагогическая мастерская).
6. Социальная психология : учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов / под ред. А. В. Петровского. – М. : Просвещение, 1987. – 224 с.
7. Яланська С. П. Психологічні засади розвитку творчості майбутніх учителів біологічних дисциплін: теорія і практика : [монографія] / С. П. Яланська ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка – Полтава, 2010. – 374 с.

Стаття надійшла до редакції 28.08.2016 р.

**ОНИПКО В.
ЯЛАНСКАЯ С.**

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко, Украина

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ И МЕТОДИЧЕСКАЯ ГОТОВНОСТЬ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПРОФИЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Статья посвящена проблеме формирования психолого-педагогической и методической готовности будущих учителей естественных дисциплин к профессиональной деятельности в условиях профилизации. Рассматривается сущность технологии формирования готовности к отмеченной деятельности. Обнаружено междисциплинарное значение общеметодических умений и навыков, которые формируются в процессе изучения теоретических дисциплин, раскрыты критерии отбора содержания педагогического образования, которые обеспечивают эффективность технологии формирования готовности будущих учителей к работе в профильной школе.

***Ключевые слова:** подготовка учителя, естественные дисциплины, профильная школа, готовность учителя к работе в профильной школе, психологическая готовность, педагогическая готовность, методическая готовность.*

**ОНИПКО В.
ЯЛАНСКА С.**

Poltava V. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

PSYCHOLOGICAL, PEDAGOGICAL AND METHODOLOGICAL READINESS OF TEACHERS TO PROFESSIONAL ACTIVITIES IN PROFESSION-ORIENTED SCHOOL

The article deals with the formation problems of Psychological, pedagogical and readiness of teachers of natural sciences. It consider the essence of technology readiness for the formation of this activity. Determined value general methodological interdisciplinary skills that are formed during the study of theoretical subjects. The study disclosed criteria content Education to ensure the effectiveness of technology of readiness to work in the future profile school teachers. The article noted that many scientific and educational natural problems are interdisciplinary in nature, so their study should be carried out in the form of integrated classes, prepared jointly by several teachers. For example, classes on «Typical knowledge» prepared and conducted by joint efforts of teachers of philosophy, logic, pedagogy, psychology, methods of teaching biology. In this first lesson brief overview of philosophical epistemology and methods demonstrated the role of imaginative

thinking in the development of personality and knowledge of the world; a comparison of verbal and figurative way of knowledge, demonstrated features of logical operations in these ways of knowing; conducted a psychological analysis of the structure of the thinking process and knowledge of individual stages and terms of efficiency of learning new information. Thus, the formation of readiness of teacher of natural sciences to high school profile education should be seen as a stable and consistent process that involves the creation and implementation of educational environment for the development of professional readiness components specific to the future professional activity. The structure of readiness of teacher of natural sciences to the profession in terms of profile education represented us in the unity of psychological, pedagogical and methodological components. Features of training of modern teacher specialized schools, its readiness to implement the relevant functions include updating content of training of specialists with a focus on specialized education seniors, the development and implementation of pedagogical conditions for the formation of students *zahnometodychnyh* and skills through the integration of general subjects that take into account patterns of teaching process and personal development, on which the organization of training all school subjects. Further development and improvement needs theory and method of forming each of the above components we readiness of teacher of natural sciences to the profession in profile school.

Key words: *teacher training, natural sciences, school profile, teacher willingness to work in profile school, psychological readiness, educational readiness, methodical readiness.*